

BORBA LJUBLJANSKE OBČINE ZA SLOVENSKO URADOVANJE

MARIJA LAH

MARČNA REVOLUCIJA 1848 IN BORBA ZA SLOVENSKO URADOVANJE

Velik pomen za začetek uveljavljanja slovenščine v šolah in uradih je imela marčna revolucija leta 1848. V Ljubljani je bil med prvimi žrtvami ljudskih množic takratni nepriljubljeni župan Janez Fischer, tujec s Koroškega, ki je moral zapustiti župansko mesto. Namesto njega je od marca dalje opravljal županske posle prvi magistratni svetnik Janez Guttmann.¹ Med glavnimi zahtevami takratnih slovenskih društev in politikov se pojavi tudi zahteva po enakopravnosti slovenskega jezika v šolah in uradih; uradniki naj bi obvladali oba deželna jezika in pod.² Eden od najvnetejših zagovornikov takojšnjega slovenskega uradovanja je bil kasnejši ljubljanski župan Mihael Ambrož, ki je zastopal precej liberalno smer v takratnem gibanju. V »Novicah« je zahteval, naj se v Sloveniji razširi veljavnost slovenskega jezika, ki naj se vpelje v šole in pisarne, uradništvo naj bo slovensko in v slovenščini naj se objavljajo vsi zakoni. Pisarne, ki imajo opraviti z ljudstvom, naj poslužejo v slovenščini, ker mora kmet razumeti pisma, ki jih dobi v roke. Glede notranjega poslovanja pa je menil, da ne bi kazalo uvajati slovenščine tudi pri višjih oblastvih, ki so v zvezi z dunajskimi ministrstvi, od katerih se ne more zahtevati, da bi se zaradi tega njihovi uradniki učili slovenski.³ Toda medtem ko so bile »Novice« z Ambrožem mnenja, da je mogoče in potrebno, da se slovenščina takoj uvede vsaj v nižje urade, so drugi menili, da naj bi se za začetek uradovalo samo ustno v slovenščini.⁴ Krianijski deželni stanovi so 6. aprila sprejeli predlog dunajskih Slovencev glede poslovenjenja zakonov in uradnih objav ter nameščenja slovenskega uradništva.⁵ Tudi ljubljansko »Slovensko društvo« je sklenilo 17. avgusta vložiti pri ministrstvu prošnjo za slovensko uradovanje. Glavna zahteva je bila, »da uradi, ne da bi se to še posebej zahtevalo, pri vseh neposrednih obravnavah s slovenskim ljudstvom uporabljajo slovenščino kot uradni jezik, v katerem se morajo pisati tudi vsi zapisniki, uradni odloki in razglasi«. Medsebojno dopisovanje oblasti na slovenskem ozemlju ter občevanje med nižjimi in višjimi oblastvi naj bi bilo od 1. januarja 1850 naprej izključno slovensko. Do takrat

bi se mogli uradniki izpopolniti v znanju jezika; tisti, ki ga že obvladajo, pa bi ga mogli uporabljati že preje. Vendar se o teh zahtevah ni doseglo soglasje niti glede načina o predložitvi peticije niti glede pričetka slovenskega uradovanja. Kasnejši župan dr. Burger je bil sicer za to, da se z ljudstvom posluje v slovenščini takoj, vendar pa bi pri višjih oblasteh in v interni rabi bila v rabi še nemščina. Menil je tudi, da je rok 15 mesecev prekratek, da bi mogla postati slovenščina tudi notranji uradni jezik med oblastmi samimi. Pač pa je predlagal, da se izdajajo drž. zakonik in predpisi v slovenščini. To vlogo društva je osebno predal na pravosodnem ministrstvu M. Ambrož, vendar pa s slovenskim uradovanjem l. 1848 ni bilo nič, še manj seveda v naslednji dobi Bachovega absolutizma.⁶

Toda medtem ko so v letih 1848—1849 bili po sodnijah in kresijah vsaj poskusi, uvesti slovenski jezik pri pisanju zapisnikov in pri razpravah, pa o ljubljanskem magistratu tega ne moremo trditi. Res da je mesto za slovenjenje raznih razglasov in odredb (n. pr. o uvedbi mestnega zasilnega denarja nov. 1848; zasilni denar je izdalo [z dvojezičnim tekstom]⁷ honorarno zaposlovalo F. Malavašiča, ki je kasneje postal uradni prevajalec pri guberniju⁸. Sicer pa je ostalo vse pri starem, t. j. uradovalo se je izključno nemško. Edini akt, ki smo ga našli v slovenščini iz te dobe, je zahvalno pismo »mestnih poslancev v Ljubljani« z dne 7. jan. 1849 društvu »Slovanska lipa« v Pragi z zahvalo za prisrčen sprejem ob bivanju v Pragi, pa še ta je brez protokolne številke, tako da je vprašanje, če je bil res uradno odposlan.⁹ Da je bilo stanje na magistratu takšno, ni niti tako čudno. Uradniki pismene slovenščine niso zmogli, vajeni so bili na nemške »šimeljne« pri reševanju aktov in jim je bilo pač laže te še naprej uporabljati, kot pa da bi se na novo trudili s slovenščino, kar je ostalo na magistratu v navadi pri nekaterih uradnikih vse do Hribarjeve dobe.¹⁰ J. Guttmann, ki je po begu župana Fischerja opravljal njegove posle, je bil tudi tujec in seveda ni imel interesa vpeljavati slovenščino v mestno uradovanje.¹¹ Tako je magistrat 31. maja 1848 — z Guttmannovim podpisom — odgovoril celo »Slovenskemu društvu« v Ljubljani na njegov pri

guberniju vložen akt v zadevi aretacije jurista Tratnika kar v nemščini.¹² Edino, kar so ljubljanski mestni očetje storili v narodnostnem oziru, je bilo to, da so 9. avg. 1849 odposlali na cesarja pismo s prošnjo, da naj se »llirija« ne drobi in da se Ljubljani da nadsodišče in višja prokuratura.¹³

Doba Bachovega absolutizma z njegovimi »huzarji« je bila seveda za uveljavljanje slovenščine v uradih še manj ugodna. Bachov provizorični občinski red za Ljubljano od 9. junija 1850 je bil tiskan le v nemščini in je tako pokazal, koliko mu je do uveljavljanja slovenščine na magistratu¹⁴, čeprav se je sicer obdržal njegov slovenski državni zakonik.¹⁵

Z volitvami 1850 se je začelo življenje v ljubljanskem občinskem svetu. Na seji 20. decembra je zastopnik slovenske manjšine v obč. svetu, dr. Ahačič, ob debati o obč. poslovnem redu predlagal dostavek k čl. 31, da naj se namreč objavljajo izvlečki protokolov obč. sveta v slovenščini in nemščini, kar je bilo tudi sprejeto.¹⁶ Ta določba je ostala tudi v kasnejšem opravnem redu za obč. svet iz l. 1861.¹⁷ Toda ta sklep ni mogel biti takoj uresničen. Zapisnikar Ambrož je namreč še na seji 27. febr. 1851 znova opozoril na ta sklep ob pisanju »Ostdeutsche Post«, ki je objavila pripombo, da se ljubljanski protokoli zato še ne objavljajo, ker jih nameravata občinska svetnika Bleiweis in Blasnik, založnika slovenskega časopisja, tiskati le v slovenščini. Ambrož je zato priporočil, da bi bil že skrajni čas, da se to vprašanje uredi in odstrani sum glede članov občinskega sveta. Po krajši debati je bil sprejet sklep, da se skuša pri časopisju doseči brezplačno objavljanje izvlečkov in je bil z izvršitvijo tega sklepa poverjen Ambrož.¹⁸ To je iz Bachove dobe tudi vse, kar se je slovenščine tikalo v občinskem svetu, v katerem je tudi sicer vladalo precejšnje mrtvilo.¹⁹

Nemščina je bila izključni uradni jezik, a razglasi za javnost so bili dvojezični, t. j. nemško-slovenski, tako n. pr. razglas mestnega poglavarstva o neki licitaciji v Amtsblattu št. 71 od 29. III. 1852, ali razglas od 22. XII. 1852 o cestni varnosti, enako kot »eznanilo ljubljanskega mestnega svetovlastva« pod županom dr. Burgerjem od 7. decembra 1852.²⁰

DOBA ŽUPANOV AMBROŽA (1860–1864)
IN COSTE (1864–1867)

Šele obnova ustavnega življenja v Avstriji z oktobrsko diplomom 1860 je vzbudila v občinskem svetu ne le živahnješe

delovanje nasploh, ampak tudi večjo narodno zavest. Vendar pa sklepi v tej smeri v občinskem svetu zaradi nemške večine niso mogli nikoli prodreti. Že 30. oktobra 1860 je propadel predlog občinskega svetnika Horaka, da bi se škofu Strossmayerju za njegov nastop v državnem svetu v korist slovenščine in Kranjske podelilo častno meščanstvo Ljubljane.²¹ Večjega pomena je bil Horakov predlog na seji 17. junija 1861, da naj se slovenska poročila o sejah objavljajo pred nemškimi in da naj se obravnave protokolirajo in preberejo tudi v slovenščini, da bi se tako ozirali na vse razrede ljubljanskega prebivalstva. Župan Ambrož je na to pripomnil, da se protokoli že tako označujejo z zaporednimi številkami, kar pa se tiče predloga o objavljanju poročil o sejah v obeh deželnih jezikih, pa pripomni, da se to že dogaja: odločitev o tem, v katerem jeziku se vrše obravnave in pišejo zapisniki, pa ostane izključno pridržano opravnemu redu. Občinski svetnik Sledeg je bil mnenja, da se ne sme zahtevati vpis v zapisnik v slovenščini tako dolgo, dokler se v obravnava uporabljata nemščina. Zapisnikar je potem izjavil, da bo pisal zapisnik čim bolj sivarno in da se bo držal le izjav govornikov.²²

Na seji 19. julija 1861 je ob razpravi o reviziji pravnega reda dr. Orel želel, da bi bil ta tiskan tudi v slovenščini; nato mu je župan Ambrož pojasnil, da se bo to zgodilo, osnutek pa je bil le zaradi štednje tiskan samo v nemščini.²³ Pri čl. 7 (o nujnih predlogih) je dr. Orel predlagal pred tem še en člen: »Predlogi se lahko vlagajo v slovenskem in nemškem jeziku.« K temu je pristavil, da ni sicer noben »Sonderbündler«, temveč le Kranjec, in bi želel, da bi prebivalci, ki prihajajo na seje, razprave tudi razumeli. Zapisnik naj se piše v istem jeziku, kot je bila razprava. Nasprotno pa je dr. Zhuber menil, da tu ne gre za nobeno protežiranje enega jezika; ker pa znajo vsi občinski svetniki nemško in se v tem jeziku sedaj laže izražajo, zato je v interesu poslovanja in tudi občine, da se tudi v bodoče razpravlja nemško. Seveda sta ga pri tem podprla še Bamberg in dr. Supantschitsch in pri glasovanju je predlog dr. Orla propadel, toda z izrecnim pristavkom, da se s tem sklepom nikakor ne sme zmanjšati enakopravnost obeh jezikov.²⁴ Omenjeni izgovor o štednji je bil nemški večini dober povod, da je za dolgo časa odstavila to važno vprašanje z dnevnega reda. Sicer se je župan Ambrož zave-

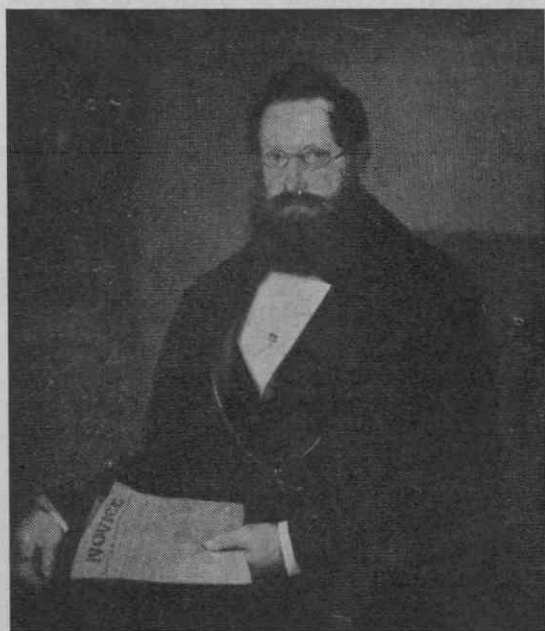
dal, da je Ljubljana pretežno slovensko mesto; vedel pa je tudi, da je slovenščina za tedanje prvake bila le agitacijsko sredstvo, ker so sami med seboj govorili in poslovali nemško, le pri stiku s kmetom so uporabljali slovenščino, ker pač ti drugega niso znali. Ambrož je mislil, da bo tedaj, ko bodo Slovenci dosledno zahtevali in uporabljali slovenščino, nemščina sama po sebi počasi izginila. S praktičnim izpolnjevanjem teh načel bi prišla enakopravnost in za tem tudi prednost slovenščine do veljave. Za njegovega županovanja je zato magistrat — kot poročajo »Novice« — na slovenske vloge odgovarjal slovensko.²⁵ Toda svoje poročilo o triletni upravi komunalnih zadev v Ljubljani od 1861—1864 je dal natisniti le v nemščini, meščanska pravila za Ljubljano l. 1864 pa dvojezično in s tem pokazal neko nedoslednost.²⁶ Tudi sicer je Ambrož gledal na to, da se ne bi zameril eni ali drugi stranki med meščanstvom, zaradi česar je trpel njegov ugled v slovenskih krogih.²⁷

Izvolitev njegovega naslednika dr. Coste (1864—1867) je imela bolj slovenski značaj in je ljubljanski občinski svet v letih od 1864 dalje nedvomno predstavljal slovensko večino, katere moč je dosegla višek l. 1866, ko je s padcem liberalnejšega Belcredijevega režima začela padati tudi slovenska moč.²⁸ Čeprav je Costa skušal nadaljevati Ambrožovo politiko pri slovenskem uradovanju, vendar še eno leto po njegovem nastopu, kot bomo videli, na magistratu ni bilo uradnika, ki bi popolnoma obvladal slovenščino. Ko je bila v seji 16. februarja 1865 debata ob razpisu službe mestnega tržnega komisarja, za katerega se je zahtevalo poleg poznavanja tržnih razmer tudi znanje slovenščine, je občinski svetnik Stedry kritiziral to zahtevo, češ da slovenščina sama ni ravno najpotrebnejše za to službo in da bi morda prestave v slovenščino, ki se pojavijo tu pa tam, lahko opravil župan sam, ki ta jezik popolnoma obvlada, ali pa dr. Bleiweis. Seveda se je ta oglasil k besedi in rekel, da je slovenščina nujno potreben pogoj za to mesto, ker tega jezika nobeden od sedanjih magistratnih uradnikov popolnoma ne obvlada; domnevo, da bi bil on prevajalec, da zavrača, je pa pripravljen prevzeti korigiranje dopisov.²⁹

Vsa uprava je bila tudi v Costovi dobi popolnoma nemška, dopisovanje z drugimi nemškimi in celo hrvatskimi mesti je bilo v nemščini.³⁰ Slovenske dopise je dobival magistrat le od izrazito slovenskih društev

kot n. pr. od Čitalnice, Južnega Sokola in Slovenske Matice.

V občinskem svetu se je še vedno uporabljala nemščina. Vabila na sejo so bila od 28. julija 1865 dvojezična, t. j. nemško-slovenska.³¹ Edini dr. Orel je na seji 27. maja 1865 ob presoji volilnega operata za III. vol. telo govoril slovenski. Zapisnikar je sicer njegov govor in predlog zapisal v nemščini, a s pripombo, da so bili podani v slovenščini, kar pa priča, da je bila slovenska beseda tedaj izreden pojav v mestni dvorani.³² Zato je kar čudno, da je na seji 14. avgusta 1865 kljub nasprotovanju Nemcev bil sprejet Costov predlog, naj se adresa na Belcredija sestavi le v slovenščini,³³ kar je še praški časopis »Politika« imenoval »osmo čudo sveta«.³⁴ Leto dni kasneje — na seji 16. junija 1866 — je »ob grozečih političnih dogodkih« predlagal Costa, da se cesarju pošlje vdanostna brzojavka, toda tokrat v obeh deželnih jezikih. Čeprav je potem dr. Bleiweis predlagal, da bi se adresa izročila le v slovenščini, pa je ravno vneti zagovornik slovenščine, dr. Orel, pobijal ta predlog, češ da v Ljubljani in na Kranjskem žive tudi Nemci in je potem pri glasovanju ostal dr. Bleiweis z enim glasom v veliki manjšini proti županovemu predlogu.³⁵ Redki so primeri, da je bil slovenski govor v svetu tudi tako zapisan v zapisniku seje, kot se je to zgodilo 17. novembra 1866, ko je Lovro Toman stavil v slovenščini nujen predlog glede učne-

Župan Mihael Ambrož

ga načrta na ljudskih in srednjih šolah.³⁶ Toman je tudi sicer večkrat govoril slovenski na sejah.³⁷ Zapisnikar je 14. februarja 1867 enako v slovenščini zapisal v zapisnik tekst slovenske brzojavke, ki jo je župan Costa poslal z Dunaja z obvestilom o sklenjeni gradnji gorenjske železnice.³⁸ Ko je Costa l. 1866 ob novih volitvah odložil županstvo, mu je na zadnji seji 21. maja, ko je bil izvoljen za častnega meščana, govoril v slovenščini dr. Bleiweis; ta je govor zaključil z vzklikom »Živio odbor mestjanski.«³⁹

Idejna nejasnost, nedoslednost in kompromisarstvo, značilno za tedanje slovensko politično življenje, ki ga je Levstik ostro obsodil, so zakrivili, da slovenska večina v mestnem svetu za Costovega županovanja ni nikoli sprožila načelne razprave o uvedbi slovenskega razpravnega jezika pri sejah, o čemer so bili poskusi že za Ambroža. Večina teh »prvakov« še sama slovenščine ni dobro obvladala in se ni dotikala tega vprašanja.⁴⁰

DOBA NEMSKE OBLASTI V OBČINSKEM SVETU (1868—1882)

Z volitvami 1868 so dobili Nemci večino v občinskem svetu in so s podžupanom dr. Suppanom ostro nastopili proti Costi, ki je bil zaradi »sokolske afere« suspendiran od županskega mesta. Čeprav je bil Costa 3. julija 1868 reaktiviran, pa je zaradi abstinence nemške večine in onemogočanja vsakega dela v mestnem svetu deželni glavar Conrad 21. septembra razpustil občinski svet in razpisal nove volitve, vodstvo magistrata in lokalne policije pa je do volitev znova prevzel prvi magistratni svetnik Guttmann. Pri volitvah 1869 je slovenski tabor pod Costovim vplivom sklenil abstinenco in tako so s temi volitvami Nemci za 13 let dobili na magistratu absolutno oblast in postali edini predstavniki ljubljanske občine.⁴¹

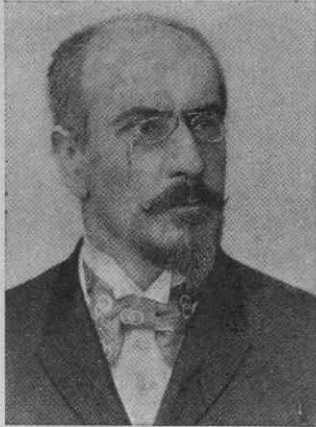
Z uveljavljanjem slovenščine je sedaj kazalo še slabše. Nemci so v občinskem svetu zavzeli ostro stališče proti vsakemu uveljavljanju slovenščine v javnem življenju. Tako je na seji 3. januarja 1871 občinski svetnik Kaltenegger protestiral proti obveznemu pouku drugega deželnega jezika (t. j. slovenščine) na kranjskih šolah in predlagal, naj se v tem pogledu občinski svet ogradi pred odločbo deželne vlade, kar je svet tudi sprejel.⁴² Enako je občinski svet 21. maja 1875 sprejel nujni predlog dr. Schafferja, da se naslovi na ministrstvo za

pouk peticija, da bi se ne sankcioniral zakon kranjskega deželnega zbora glede pouka v slovenskem jeziku na višji realki.⁴³

Malo se je začelo svitati, ko sta bila na nadomestnih volitvah 1876 izvoljena v občinski svet od štirih Slovencev Horak in Josip Jurčič. Ta je na seji 17. avgusta vložil interpelacijo, češ zakaj ne dobivajo on in njegovi somišljeniki (t. j. slovenski občinski svetniki) dnevnega reda in ostalih poslovnih aktov v slovenskem jeziku, ki je edini glavni jezik v deželi. Izjavil je, da čeprav vsi občinski svetniki razumejo nemščino, postavlja iz principa vprašanje na predsednika (t. j. župana Laschana), če je voljan občinskim svetnikom njegove stranke pošiljati dnevni red in ostale spise v slovenskem jeziku. Župan se je tokrat izgovoril, da bi to zahtevalo dalekosežne izpremembe že več let obstoječega ususa in da bo na to interpelacijo odgovoril drugič.⁴⁴ Šele dober mesec dni kasneje na seji 26. septembra je Laschan odgovoril, da princip enakopravnosti obeh deželnih jezikov priznava ne le teoretično, ampak tudi praktično v vseh primerih, kjer to zahteva služba, kot to dokazujejo mnoge magistratne objave in odloki na črni deski na rotovžu in v nemških ter slovenskih časopisih ter pri dostavah strankam. Ker pa smatra, da je en jezik, v katerem se pišejo dnevni redi za seje občinskega sveta vsem sedanjim občinskim svetnikom po izjavi interpelanta dostopen, ne more smatrati kot poslovno nujnost, da bi bil omenjeni dnevni red sestavljen v obeh jezikih. Izjavil je tudi, da ni voljan začeti s spremembami iz teh vzrokov in pa zaradi ekonomičnosti dela in časa.⁴⁵ Tako je torej z »ekonomičnostjo« skušal tudi Laschan opravičiti zapostavljanje slovenskega jezika na magistratu. Da pa je tudi Jurčič postavil to vprašanje res samo »principialno«, se vidi iz tega, da na ta Laschanov odgovor sploh ni reagiral.

Do narodnostnega konflikta v mestnem svetu je prišlo ponovno 17. aprila 1880, ko je dr. Schrey predlagal, naj se občinski svet obrne na državni svet in poslansko zbornico, da bi ta dva ne odobrila sklepa proračunskega odbora o uvedbi slovenskega jezika kot učnega jezika na srednjih šolah in učiteljskih na kranjskem, oziroma, da ne bi odobrila denarja za to. Proti temu predlogu pa je ostro nastopil občinski svetnik Regali in protestiral, češ »da ga smatra kot atentat na pravice slovenskega naroda«. Ker je bila pri glasovanju sprejeta nujnost predloga, je Regali v debati znova poudaril,

da so Schreyevi argumenti brezpomembni in atentat na pravice slovenskega naroda, zaradi česar je v imenu slovenske manjšine v občinskem svetu in v imenu največjega dela mestnega prebivalstva odločno protestiral in zahteval, da se to vnese v zapisnik. — Toda pri glasovanju je seveda bil Schreyev predlog sprejet z 18:2 glasovoma.⁴⁶

Župan Peter Grasselli

Marca 1881 je Regali stavljal predlog za spremembo dveh členov provizoričnega občinskega reda za Ljubljano in sta bili ti spremembi v zapisniku vneseni v slovenščini — prvi tak primer v dobi nemške premoči v svetu.⁴⁷

Doba nemške vlade na magistratu je bila za Ljubljano in Slovence žalosten madež. Ulični napisi po mestu so bili sicer po 1848 dvojezični t. j. nemško-slovenski,⁴⁸ slovenski napisi na trgovinah so bili zelo redki, na magistratu pa je bilo uradovanje izključno nemško. Tudi župani — razen Deschmana — niso obvladali slovenščine. Sam Deschman je še 4. aprila 1882 v občinskem svetu zatrjeval, da je vse uradovanje na magistratu izključno nemško.⁴⁹ Vsi delovodniki in abecedni indeksi v mestni registraturi so se vodili nemško, enako je bilo seveda tudi reševanje spisov. Res, razni razglasi, kot n. pr. volilnih komisij do 1882 so bili nemško-slovenski, toda to so bili tudi že preje.⁵⁰

SLOVENSKA VEČINA V MESTNEM SVETU
IN DOBA ŽUPANA GRASSELLIJA (1882—1896)

Ker je politični pritisk na Slovane za Taaffejeve vlade (1879—1893) nekoliko ponehal, so tudi na Slovenskem od njega veliko pričakovali in ga zato tudi podpirali v parlamentu. Zato je tudi slovenski tabor

1882 odločil, da mora nemška večina v občinskem svetu pasti in da morajo Slovenci dobiti v svoje roke upravo Ljubljane, glavnega mesta Slovencev. Volilno agitacijo je z vso vnemo vodil poseben odbor z dr. Valentinom Zarnikom na čelu, ki je bil, odkar je postal član občinskega sveta, vodja slovenske manjšine v svetu. Ker je bil pritisk na birokracijo v Ljubljani nekoliko popustil, je slovenska agitacija imela uspeh in tako je slovenska stranka na nadomestnih volitvah aprila 1882 zmagala v III. in II. razredu z vsemi kandidati, v I. pa dobila večino.⁵¹ Tako so dobili Slovenci večino v občinskem svetu. Na seji 25. aprila je župan Laschan sporočil to zmago Slovencev ter zaradi tega resigniral na župansko mesto.⁵² Že na prihodnji seji 29. aprila je bil izvoljen za novega župana Slovenec Peter Grasselli⁵³ in tako se je za vedno končala nemška oblast na magistratu. Že naslednji zapisnik seje 31. maja je pisan v slovenščini. Na tej seji je podal dr. Zarnik, ki je po slovenski zmagi postal predsednik kluba narodnih občinskih svetnikov, že prej v klubu z navdušenjem sprejeti predlog⁵⁴: »Poleg varovanja popolne enakopravnosti se principijelno slovenski jezik kakor uradni jezik ljubljanskega magistrata proglasi. Zaradi izpeljave se nastavi odsek sedmih udov pod načelom gospoda župana.« Seveda je Deschman v debati nastopil proti takojšnji principialni vpeljavi slovenskega uradnega jezika ter predlagal, da se Zarnikov predlog preda sekciji za pravna in personalna vprašanja za mnenje in referat, v čemer ga je podpiral dr. Schaffer. Toda ob glasovanju je bil položaj sedaj drugačen in Zarnikov predlog je bil sprejet s 15:6 glasovom. V odsek za vpeljavo so izvolili župana Grassellija, Bleiweisa, Derča, Fortunno, Hribarja, Moscheta in Zarnika. Po glasovanju je Deschman izjavil, da prijavlja v svojem in v imenu svojih somišljenikov proti temu sklepu protest, ki naj se vzame v zapisnik.⁵⁵

Že na naslednji seji 3. junija je Hribar energično nastopil za enakopravnost slovenskega jezika v uradih in šolah ter zahteval, da se vpelje kot učni jezik v srednje šole.⁵⁶ V tej smeri je šel tudi predlog dr. Zarnika na seji 4. julija, ko je predlagal, da se deželnemu šolskemu odboru izroči v pretres prošnja, da bi se v vseh razredih deških in dekliških ljubljanskih mestnih ljudskih šol vpeljala slovenščina kot učni jezik za vse predmete, nemščina pa naj bi se začela na podlagi slovenščine poučevati šele v 3. razredu. Tudi temu

predlogu sta seveda Schaffer in Deschman nasprotovala — toda slovenska večina jih je s 14:4 glasovi preglasovala.⁵⁷ Čez dobro leto je deželni šolski svet res odobril slovenski učni jezik na mestnih ljudskih šolah, toda s pogojem, da mora za nemške otroke biti pripravljena nemška osnovna šola, pouk nemščine šele od 3. razreda pa je bil odbit.⁵⁸ Zaradi vprašanja te nemške osnovne šole je bilo kasneje še mnogo debat v občinskem svetu, ki je ustanovitev take šole zavračal, ker je bilo za nemške otroke nemških, tudi privatnih šol še preveč, a je moral končno v tem vprašanju zaradi splošnih političnih razmer popustiti.

Odsek za vpeljavo slovenščine na magistratu pa je le počasi delal. Šele 18. oktobra 1882 je župan Grasselli kot predsednik vabil voljene člane odseka na sejo, ki je bila 19. oktobra v mestni dvorani. Na tej seji je odsek izbral za poročevalca Ivana Hribarja, ki je prevzel vse spise.⁵⁹ Ta je potem na seji 27. oktobra poročal o izvajanju sklepa seje 31. maja. Stavil je »z ozirom na to, da se je pri zadnjem ljudskem štetju v Ljubljani naštelo 18.845 oseb, ki se poslužujejo slovenskega in le 5.658 takih, ki se poslužujejo nemškega občevalnega jezika, kar je ob dosedanem nemškem uradnem jeziku magistrata nenaravno, neopravičeno in večinoma prebivalstva žaleče«, naslednje predloge:

»1. S 1. januarjem 1883 ima biti slovenski jezik izključno uradni jezik ljubljanskega magistrata pri občeivanju s strankami in uradi po vseh pokrajinah, kjer stanujejo Slovenci ter po kraljevinah Hrvatski, Slavoniji in Dalmaciji z dostavkom, da se vloge, ako so bile poslane v nemškem jeziku, imajo tudi reševati na istem jeziku.

2. Enako je s 1. januarjem 1883 slovenski jezik izključni uradni jezik v notranjem poslovanju magistratnih uradov: ekspedita, tržnega komisarijata, objavnega urada, vložnega zapisnika, davkarskega urada, mestnega fizikata, mestnega knjigovodstva in knjigovodstva o mestnem posojilu ter policijskega urada.

3. Izjema so le dopisi z vojaškimi oblastmi ter pri magistratnih svetnikih dr. M. Jerasu in L. Peroni, pri mestnem blagajniku Kengthalerju in pri stavbnem uradu, a z izrecnim dostavkom, da se imajo tudi ti posluževati po mogočnosti slovenskega jezika.

4. Vse doslej nemške tiskovine za občeivanje s strankami morajo biti odslej nastnjene v slovenskem jeziku.

5. Gospodu županu se naroča naj strogo pazi na izpolnjevanje teh določb.«

Seveda je v debati nemška stranka s Schafferjem nastopila proti tem predlogom, »ker se je ... dozdej tako uradovalo, da se je vsakemu ustreglo in ni potrebe za preuredbo«. Temu je odvrnil Hribar, »da to ni resnično, da bi se bilo doslej obema strankama zadostilo, ker se je uradovalo le v nemščini«. Schaffer je še dostavil, da je ta predlog brezobziren, ker v odseku ni nobenega Nemca in ker se nasveti niso prej izročili odbornikom. — Pri glasovanju — predlog odseka je bil sprejet s 14 od 15 glasov — se je pokazalo, da so se Nemci abstinirali od te seje, ker so vedeli, kaj bo na dnevnem redu, in so hoteli na ta način izraziti svoje negotovanje zaradi konca nemške oblasti na magistratu. Schaffer je po glasovanju seveda vložil protest. Župan Grasselli je na kraju pripomnil, da bo zaradi raznih faktorjev — glede na službe — treba biti malo potrpežljiv pri izvajanju teh sklepov in se počasi privajati novemu.⁶⁰

Oglasila se je tudi deželna vlada, ki je že dva dni po tej seji — 29. oktobra — zahtevala od magistrata, da naj takoj poroča o sprejetih sklepih glede uradnega jezika na mestnem magistratu. Teden dni nato je župan Grasselli poslal izpise iz sejnega zapisnika, brez kakršne koli pripombe.⁶¹

Slovenska javnost je gornji sklep mestnega sveta z zadovoljstvom vzela na znanje. »Slovenski Narod« piše 30. maja, »da je program za sejo mestnega zbora ljubljanskega napisan čez mnogo let v slovenskem in izključno slovenskem jeziku.«⁶²

Z nasprotne strani pa je »Laibacher Wochenblatt« 3. junija pod naslovom »Die zweite Probe« napadla Zarnikov predlog, ki da baje ni iskal drugih motivacij, kot to, da je Ljubljana slovensko mesto, čeprav je ljudsko štetje pokazalo, da je četrtnina prebivalcev Ljubljane Nemcev, a jih je v resnici še celo več. Tudi se ni dr. Zarnik oziral na to, ali to interesi službe dovoljujejo in zahtevajo. Spet torej argument o »interesih službe«! Isti argumenti so tudi v drugem članku v isti številki pod naslovom »Eine desinficirte Tagesordnung«, kjer avtor napada samo slovenska vabila za sejo, češ da se to ni zgodilo niti pod županom Costo, ko so bila dvojezična. Da so bila kasneje le nemška, pa je bilo to: 1. ker so vsi mestni svetovalci znali nemški in 2. ker so bila vabila na ta način cenejša. Sedaj pa se nemščina izpušča in programi so popolnoma nerazumljivi in netočni, česar prej pri nemških ni bilo.⁶³ Torej tudi tu le stari argumenti za absolutno oblast nemščine.

Poleg zgoraj navedenih uradnikov, katerim se je izjemoma dovolilo, da poslujejo še po starem, delno ker so bili Nemci (Hengthaler), ali pa so slovenščino le slabo obvladali (Jeras, Perona), je 17. novembra 1882 prosil tudi mestni zdravnik dr. Wil-

Zupan Ivan Hribar

helm Kovatsch, da ga oprostijo slovenskega uradovanja, ker zaradi starega učnega načrta v gimnaziji, enako kot Jeras in Perona, in zaradi slabo razvite slovenske zdravstvene terminologije tega ne bi zmoget. Župan je 25. novembra njegovo prošnjo predal odseku v posvet s pristavkom, da je dr. Kovač pripravljen poslovati s strankami slovenski, da pa nikakor ni sposoben v tem jeziku sestavljati obširne spise kot n. pr. letno zdravstveno poročilo. Poročevalec dr. Zarnik je v imenu odseka poročal o tej prošnji na seji sveta 16. januarja 1883 in je bil sprejet sklep, da se dr. Kovaču dovoli spisovanje letnih poročil v nemščini, glede ostalega uradovanja pa se mora držati sklepov seje 27. oktobra 1882.⁶⁴

Pred začetkom slovenskega uradovanja je župan 27. decembra 1882 izdal posebno okrožnico, ki jo je dobil vsak uradnik in v kateri sporoča sklepe seje 27. oktobra, nato pa pristavlja: »Nanašaje se na ravno navedeno poslednje naročilo sl. mestnega odbora te sklepe uradno objavljam gosp. magistratnim uradnikom s pristavkom, da bode večini tistih mej njimi, ki morajo od novega leta naprej uradovati slovenski, treba resno poprijeti se temeljitega učenja materinega jezika, ker sem se iz dosedanjega izkustva prepričal, da skoro nobeden gospodov mestnih uradnikov v pismu ni popolnoma kos temu jeziku. Kolikor mogo-

če bodem prvi čas gospodom uradnikom na roko in mislim, da jim bo posebno koristilo, če bodo trudoljubivo pregledovali po meni aprobovane načrte rešitev.«⁶⁵

Tako se je potem začelo slovensko uradovanje na magistratu. Vpisi v delovodniku, ki so bili do srede 1882 izključno nemški na nemških tiskovinah, postajajo vedno bolj slovenski, od januarja 1883 je tudi formular že slovenski. Abecedni indeksi imajo slovenske vpise že od l. 1881, potem do l. 1887 mešane, nato pa le slovenske. V delovodniku 1883 so celo predmeti nekaterih nemških dopisov prevedeni v slovenščino, izjema so le dopisi deželne vlade.⁶⁶ Enako so seveda pisali že od 31. maja 1882 zapisnike mestnega sveta v slovenščini, le poročila stavbnega urada so še nekaj časa nemška. Stranke so se počasi navajale na slovensko uradovanje. Medtem ko so slovenske občine po Kranjskem in posamezniki dopisovali magistratu slovenski, pa se višje oblasti in sodišča niso hotela ozirati na slovenski uradni jezik. Zlasti deželna vlada Kranjske je vztrajno pošiljala nemške dopise. Čeprav je občinski svet na Šukljetov predlog soglasno sprejel 4. januarja 1884 resolucijo, »da naj izrecno zahteva od kranjske deželne vlade, da se slovenske vloge ljubljanskega mestnega zastopa rešujejo v slovenskem jeziku«,⁶⁷ pa nemški dopisi niso prenehali, čeprav je deželni glavar baron Winkler sicer privatno županu pisal vedno slovenski. Deželna vlada je celo vračala razne akte in načrte v slovenščini z zahtevo, da naj magistrat preskrbi nemški prevod, kar se je včasih tudi dogajalo.⁶⁸

Odvetniku dr. Mundi se je 1887 naročilo, da naj vodi pravde mestne občine in z magistratom občuje v slovenščini.⁶⁹ Tudi še kasneje l. 1900 je župan Hribar pozival dr. Mundo, da naj v mestnih pravnih zadevah z vsemi strankami in oblastmi občuje izključno v slovenskem jeziku.⁷⁰ Na Hribarjev predlog je sprejel občinski svet protestno resolucijo proti predlogu državnega poslanca barona Scharschmieda, da bi se proglasil nemški jezik kot državni jezik v Avstriji.⁷¹ Tudi v zadevi uličnih napisov v Ljubljani je mestni svet sprejel 5. junija 1894 na predlog dr. Tavčarja sklep, da se morajo javni napisi pri vseh ulicah in trgih mesta napraviti vsi brez izjeme v slovenskem jeziku⁷² — sklep, ki je pri nemški stranki izzval velik hrup, zaradi česar se je zadeva s temi napisi delno vlekla vse do l. 1918. V tej borbi je imel dolgo časa glavno vlogo župan Hribar.

HRIBARJEVA DOBA (1896—1910)

Doba župana Ivana Hribarja pomeni v uradovanju ljubljanskega magistrata splošno in dokončno uvedbo slovenskega uradnega jezika, v delovanju občinskega sveta pa stopnjevano borbo za pravice slovenščine na vseh področjih javnega življenja v Ljubljani.

Takoj po svojem nastopu je Hribar začel energično odpravljati z magistrata še zadnje ostanke nemškega uradovanja, ki so se bili do takrat še nekako ohranili predvsem zaradi konservativnosti nekaterih starejših uradnikov. Sam piše v svojih »Spominih«, da so nekateri uradniki še do takrat županu poročali v nemškem jeziku in kaj radi uporabljali pri reševanju spisov nemškega »šimelja«, ki so ga dobro obvladali.⁷³ Dal je že prvo leto sestaviti nov opravljeni red (tiskan šele 1898), v katerem je čl. 7 govoril o uradnem jeziku magistrata, dobesedno v smislu sklepov občinskega sveta z dne 27. oktobra 1882. Le da sedaj v mestnem poslovanju ni bilo več izjem z nemškim poslovanjem, edina izjema seveda je bilo še vedno dopisovanje z vojaškimi oblastmi. Dalje je bilo v opravljenem redu rečeno: »Strankam, ki se priznavajo k nemškemu občevalnemu jeziku, je dopisovati in na nemške vloge odgovarjati v nemškem jeziku; strankam, katerih občevalni jezik je slovenski, pa je dopisovati in na njihove vloge odgovarjati v slovenskem jeziku tudi tedaj, če so njihove vloge bile pisane v kakem drugem jeziku.«⁷⁴ Zadnja določba, ki daje res možnosti za osebno presojo narodnosti stranke, je seveda vzbudila takoj vihar v nemških vrstah in dunajski list »Deutsche Zeitung« je 18. junija 1896, št. 3789, objavil dopis iz Ljubljane pod naslovom »Vom neuen Laibacher Bürgermeister«, v katerem ostro napada Hribarja zaradi njegovega odločnega nacionalnega stališča in posnemanja vsega češkega kot enojezičnih samoslovenskih napisov, samoslovenskih tiskovin, kot jih n. pr. izdaja mestni fizikat. Višek pa je baje sedaj — kot trdi dopisnik —, ko je takoj po prevzemu vseh poslov na občini izšlo striktno naročilo, da morajo reševati vse vloge Nemcev, za katere je znano, da obvladajo slovenščino, samo v slovenskem jeziku, kar je bila seveda samolastna interpretacija zadnjega stavka omenjenega 7. čl. pravnega reda. Predsedstveni tajnik E. Lah je sicer poslal redakciji popravek, ni pa znano, ali je bil objavljen.⁷⁵ Dalje je bilo v 8. čl. opr. reda rečeno, da se zapisniki sestavljajo, ako stranka izrecno ne

zahteva drugače, v uradnem (t. j. v slovenskem) jeziku.⁷⁶

Kako natančen je bil Hribar pri vseplošni vpeljavi slovenščine na magistratu, je videti tudi iz njegovega uradnega naročila l. 1899 vsem referentom, da naj uradna potrdila na spisih, naj si bodo pisani v katerem koli jeziku, zapisujejo samo v slovenskem jeziku (n. pr. »videl« namesto »gesehen« itd.).⁷⁷ Nekaterim uradnikom, katerim je slovenščina delala težave, je sam popravljajl koncepte rešitev, kot že svojčas Grasselli.⁷⁸ Sam je v ustnem občevanju z deželnimi predsedniki in c. kr. uradniki vedno uporabljal le slovenščino.⁷⁹

Ljubljanski občinski svet s slovensko večino in pod energičnim Hribarjevim vodstvom je v naslednji dobi odločno nastopal za pravice slovenščine v javnem življenju na vseh področjih, ki so se kakor koli tikala Ljubljane in Slovencev sploh in tako jasno pokazal, da je Ljubljana res glavno mesto Slovencev. Odločno so branili slovenski uradni jezik mestne občine proti vsem, ki tega dejstva niso hoteli spoštovati. Največ sporov je obč. svet imel s kranjsko deželno vlado, kateri je načeloval v letih 1892—1905 baron Hein, ki ni skrival svojega nasprotstva do slovenskih narodnostnih teženj.⁸⁰ Ta je vedno pošiljala mestni občini oziroma magistratu le nemške dopise, ne oziraje se na slovenski uradni jezik magistrata, ki je njej pošiljal vse spise le v slovenskem jeziku. Ob nameravani gradnji »marodne hiše« v domobranski vojašnici je bila l. 1905 ustanovljena komisija iz zastopnikov mestne občine in deželnega odbora, torej dveh slovenskih zastopstev in vendar je bil zapisnik sestavljen v nemščini, enako tudi razsodba. Zato je personalno-pravni odsek pod dr. Trillerjem predlagal, da se naprosi župan, naj pismeno opozori deželno vlado, da je poslovni jezik mestne občine ljubljanske slovenski, »na kar naj se vsi uradi deželne vlade blagoizvolijo ozirati pri dopisovanju mestni občini«. Če bi to ostalo brezuspešno, naj župan o tem poroča občinskemu svetu.⁸¹ Zato je svet 31. decembra 1906, ko je deželna vlada poslala pritrditev k dogovoru za osuševalna dela na Barju v nemščini, vložil slovesen protest.⁸² Še bolj je narasla napetost na obeh straneh po znanih septembrskih dogodkih l. 1908. Ko je bilo v občinskem svetu govora o nemških dopisih ministrstev deželni vladi, je bilo spet govora tudi o tej, ki naj izdaja svoje razpise in rešuje slovenske vloge v slovenščini.⁸³ Še odločneje so govorili na seji

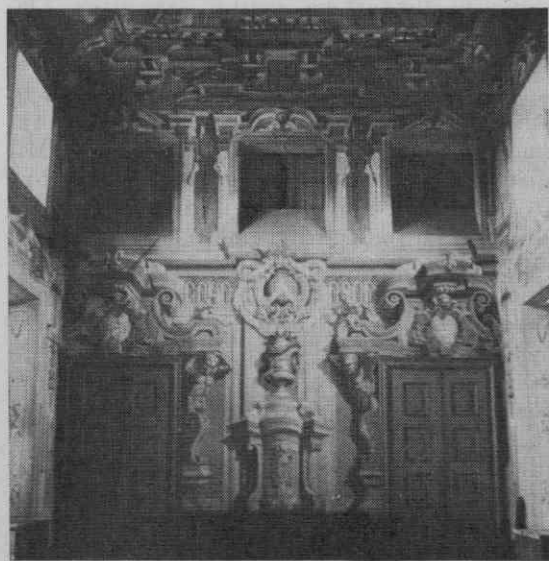
19. februarja 1909, ko je dr. Triller v imenu personalno-pravnega odseka znova načel vprašanje slovenskega uradnega jezika. Magistrat dopisuje vsem c. kr. in avtonomnim oblastvom v slovenščini. Toda deželna vlada in deželno predsedstvo odgovarjata dosledno le v nemškem jeziku, in to ne le v zadevah v prenesenem področju dela (t. j. v zadevah, ki jih mesto opravlja za državo), temveč tudi v zadevah v samosvojem področju, kjer je mestna občina enaka vsem drugim privatnim strankam. Odsek je o tem sklepal in prišel do zaključka, »da je skrajni čas, da občinski svet povzdigne svoj glas ter najodločneje protestira proti takemu postopanju deželne vlade, ker je le tedaj upati izboljšanja«. Po daljši debati je občinski svet sklenil, da se »c. kr. deželna vlada opozori, da pristojna mestni občini ljubljanski prav tako, kakor vsaki privatni slovenski stranki uzakonjena pravica, da jej c. kr. deželna vlada dopisuje ter izdaja vse sklepe, razsodila itd. v samosvojem občinskem delokrogu zgolj v slovenskem jeziku, ki je poslovni jezik mestne občine in magistrata«. Magistratu se je naročilo, da ta sklep nemudoma sporoči deželni vladi in da ob prvem primeru, ko bi deželna vlada znova ne upoštevala omenjene pravice mestne občine ljubljanske, v njenem imenu vložiti pritožbo na državno sodišče na Dunaju.⁸⁴ Koliko je to opozorilo zaleglo, se ne ve, toda od takrat ni več pritožb proti deželni vladi v sejah občinskega sveta.

Občinski svet je na predlog dr. J. Kušarja sprejel ob nekem nemškem dopisu finančnega ravnateljstva sklep, da se opozori c. kr. finančna oblast, da je poslovni jezik mestnega magistrata slovenski ter se prosi, da pošilja dopise le v slovenskem jeziku.⁸⁵ Tudi deželni komisiji za osuševanje Barja, ki je l. 1907 občinskemu svetu tudi poslala nek nemški dopis, je občinski svet sklenil dopis zavriniti z vljudnim pozivom, naj z mestno občino dopisuje slovensko.⁸⁶

Enako se je občinski svet boril tudi za enakopravnost slovenščine pri višjih sodiščih, kjer je s Pražakovim odlokom z dne 18. aprila 1882 bila urejena raba slovenščine na Kranjskem, Spod. Štajerskem in Koroškem,⁸⁷ a je graško višje sodišče odklonilo slovenščino pri razpravi slovenskih strank. Zato je na predlog dr. Danila Majorana sprejel občinski svet 5. julija 1898 sklep, da naj se zahteva višje sodišče za slovenske dežele v Ljubljani.⁸⁸ Enako je bil sprejet na predlog dr. Tavčarja poziv vladi za enakopravnost slovenščine pri sodiščih na Koroškem v samoslovenskih in mešanih

okrajih.⁸⁹ Glede dopisovanja sodišč magistratu pa je 11. februarja 1908 dr. Triller obsodil predsedstvo deželnega sodišča, ki je poklicalo okrajno sodišče v Ljubljani, naj se opraviči zaradi slovenskih dopisov magistratu. Občinski svet je sklenil, da naj župan povabi predsedstvo deželnega sodišča, naj zaukaže vsem podrejenim sodiščem, »da imajo dopisovati mestnemu magistratu ljubljanskemu izključno v slovenskem jeziku«. Odgovor predsedstva naj se nato predloži v prvi prihodnji seji. Ravno tako naj župan nemudoma predloži občinskemu svetu vsak nemški dopis kakega okrajnega sodišča na Slovenskem.⁹⁰ V zvezi s tem sklepom je personalno-pravni odsek 21. julija 1908 predlagal občinskemu svetu, naj sklene, »da naj se zoper dosledno nemško dopisovanje c. kr. sodnih uradov mestnemu magistratu vložijo pritožba na c. kr. juristično ministrstvo in predsedstvo c. kr. višjega sodišča v Gradcu« in da se mestnemu magistratu naroči, da nemudoma izdela na podlagi materiala mestnega magistrata to pritožbo ter jo odpošlje na imenovana mesta, kar je bilo sprejeto.⁹¹

Občinski svet je pazil tudi na uveljavljanje slovenščine v šolah. Ko je župan Hribar 29. aprila 1902 poročal o svoji udeležbi na proslavi 200-letnice uršulinskega samostana, je ob tej priliki kritiziral zapostavljanje slovenščine na tej šoli.⁹² Že jeseni 1896 je začela z delom mestna višja dekliška šola, ustanovljena na Hribarjevo pobudo, da bi se ženska mladina bolj izobrazila v narodnem duhu.⁹³ Da pa je ob-

Slovenska Bistrica: Stenska dekoracija v glavni dvorani (Flurer, 1721)

činski svet zanimalo tudi slovensko vodstvo na ljubljanskih šolah, priča dejstvo, da je l. 1907 občinski svetnik K. Meglič proti volji kluba narodnih poslancev predlagal protest proti nameravanemu imenovanju nemškega nacionalca Profta za ravnatelja na l. drž. gimnaziji, kjer je bilo 70% dijakov slovenskega rodu, ter predlagal, naj občinski svet zahteva, da se na večinoma slovenskih gimnazijah imenujejo za ravnatelje Slovenci.⁹⁴

V občinskem svetu je bilo sproženo tudi vprašanje samonemških vinjet za priporočena pisma na ljubljanski pošti z zahtevo po vsaj dvojezičnih,⁹⁵ dalje je bil sprejet protest proti izrivanju slovenskega jezika pri javnih razglasih in napisih za potnike na gorenjski železnici ter zahteva, »da se slovenskemu jeziku v vsem prometu drž. železnic na slovenskem ozemlju nemudoma dejansko prizna popolnoma enakopravnost.«⁹⁶ Občinski svet je sprejel l. 1904 protest proti nameravanim samonemškim napisom na bodoči bohinjski progi.⁹⁷ Tudi je l. 1909 dosegel odpravo nemških napisov na vozovih cestne železnice.⁹⁸ Ljubljanskemu drsalnemu društvu, ki je izdajalo razne objave in vstopnice le v nemškem jeziku, je na Hribarjevo pobudo mestni svet z 31. marcem 1906 odpovedal pogodbo o najemu ribnika na podturnskem posestvu.⁹⁹

Skozi vso Hribarjevo dobo pa se je vlečlo vprašanje slovenskih uličnih napisov. Že l. 1892 je obč. svet sklenil, da naj se imena nekaterih ulic, cest in trgov spremenijo in označijo v slovenskem jeziku, »v bodoče pa naj se te označbe in imena sploh samo v slovenskem jeziku oznanijo«. Deželna vlada je izvršitev tega sklepa ustavila glede na čl. 19 ustave (o enakopravnosti jezikov) in glede na posledice, ki bi jih izvršitev brez državnega odobrenja imela na kataster in zemljiško knjigo. Ministrstvo za notranje zadeve je novembra to potrdilo. Na pritožbo mestne občine pa je upravno sodišče decembra 1893 odredbi deželne vlade in notr. ministrstva razveljavilo in priznalo, da spada v področje občinskega sveta pravica določati imena ulic, cest in trgov v mestnem okrožju in da je to zadeva, ki se v prvi vrsti tiče občine same. Na to je 5. junija 1894 občinski svet sklenil, »da je dvojezične napise pri vseh ulicah, trgih in cestah mesta Ljubljane izpremeniti tako, da se napravijo brez izjeme le v slovenskem jeziku«. Na priziv raznih Nemcev je deželni odbor 15. avgusta znova razveljavil ta sklep, na ponovno pritožbo mestne občine pa je upravno sodišče

tokrat odlok deželnega odbora potrdilo. Nato je dal župan Hribar napraviti slovensko-nemške tablice, na katerih pa je pod slovenskim bil nemški napis šestkrat manjši od slovenskega — pač na podlagi razmerja slovenskega in nemškega prebivalstva. Seveda je to vzbudilo pri Nemcih besnost in sam deželni glavar baron Hein je Hribarju skoraj upravičeno očital, da se norčuje iz Nemcev.¹⁰⁰ Zato je občinski svet 5. januarja 1897 sklenil, naj se v teku leta 1897 odpravijo dosedanje nemško-slovenske tablice in se nadomeste s slovensko-nemškimi, na katerih pa naj bo slovenski tekst tako velik, kot so bili na prvotnih tablicah nemški napisi; vse do izvršitve pa ostanejo pribite tablice z velikimi slovenskimi in malimi nemškimi črkami. 3. oktobra 1899 je občinski svet ta sklep toliko izpremenil, da je sklenil, naj se na levem bregu Ljubljane nabijejo samoslovenske tablice in tudi v mestnem delu na desnem bregu naj ostanejo samoslovenske tablice. Zaradi ponovnega protesta ljubljanskih Nemcev (Uhl, Dzinski) je deželna vlada razsodila, da ostane v veljavi tozadevna odločba deželne vlade od 15. avgusta 1894 in da naj se vse samoslovenske tablice odstranijo in v smislu sklepa občinskega sveta od 5. januarja 1897 spremene v slovensko-nemške. Župan je dolžan ta sklep občinskega sveta izvršiti, ne pa da je dal dvojezične napise odstraniti in nabiti deloma samo slovenske, s čimer je prekoračil svojo pristojnost. Čeprav je občinski svet županov postopek kasneje odobril, je ta sklep v nasprotju z razsodbo dež. odbora. Ministrstvo je res zaradi pritožbe ljubljanskih Nemcev 17. jan. 1900 razveljavilo županov ukrep in sklep občinskega sveta od 3. oktobra 1899 ter izvršitev prepovedal, ker sta župan in občinski svet prekoračila svojo pristojnost, saj se morata ravnati po navodilih višje instance. Upravno sodišče je 8. marca 1901 pritožbo občine zavrnilo. Nato je občinski svet 11. junija 1907 znova sklenil na podlagi sklepa občinskega sveta z dne 24. junija 1892, da se v županovem poročilu z dne 16. decembra 1905 navedenim ulicam in trgov dajo v seji 31. decembra 1905 nasvetovana imena in, da se dajo le-tem samo slovenske tablice. Enako je znova sklenil, da se imena vseh cest, ulic in trgov napravijo samo v slovenskem jeziku, magistratu pa naročil, naj se pri deželnem odboru izposluje pritrditev k temu.¹⁰¹ K temu sklepu so 15. julija priložili še peticijo za odstranitev vseh dvojezičnih napisov in nadomestitev s samo slovenskimi, kot sta občinska sveta v

Mariboru in Celju sklenila, da mora izginiti tudi s hiš vsak slovenski napis. — To peticijo je podpisalo 7172 prebivalcev.¹⁰² Tudi Politično društvo za Krakovo in Trnovo je v posebni resoluciji navdušeno pozdravljalo sklep občinske seje od 11. junija o samo slovenskih napisih. Tudi to resolucijo so poslali deželnemu odboru in obenem zahtevali hitro rešitev prošnje za pritrditev.¹⁰³ Vendar ni deželni odbor v tej zadevi ničesar odločil. Šele dogodki 20. septembra 1908 so znova postavili v ospredje tudi to vprašanje. Na seji 25. septembra je občinski svetnik dr. Majaron sporočil, da je v minulih dneh prišlo do sprememb pri napisih trgovin. Lastniki so sami odstranili dvojezičnost. Slovenski trgovci imajo le slovenske napise, nemški pa nemške. Lastnica pa je tudi mestna občina in ta ima tudi dvojezične napise. Govornikovemu vzkliku: »Ti morajo od sedaj naprej izginiti!« je sledilo burno odobravanje. Dr. Majaron je zahteval, naj se takoj reši sklep občinskega sveta od 11. junija 1907, ki je še vedno ležal pri deželnem odboru.¹⁰⁴ Rešen pa seveda v stari Avstro-Ogrski ni bil nikoli.

V zvezi z uličnimi tablicami je bilo na seji 20. julija 1909 govora o F. Staudacherju in Lini Kreuter-Galletovi, ki sta ob samo slovenskih hišnih tablicah dala nabiti tudi nemške. Na pismeno naročilo magistrata, da morata nemške tablice odstraniti, je Staudacher to storil, Galletova pa ne, tako da je magistrat dal tablice odstraniti. Ko sta oba vložila priziv, ga je občinski svet zavrnil, češ da nemška napisa ne ustrezata resnici, ker v Ljubljani ni nobene »Nonnen-Gasse« in »Franz Josef Strasse« več.¹⁰⁵

Kolikor je Hribar bil vnet za pravice slovenskega jezika v občinskem poslovanju in sploh v javnem življenju mesta, pa je kot realist v korist mestne občine včasih tudi malo odstopil od svojega doslednega stališča. Ko je veleposestnik in industrijalec M. Samassa l. 1904 odstopil mestni občini brezplačno neko parcelo, je ob tej priliki predložil občini v podpis nemški reverz. V občinskem svetu se je ob tem reverzu vnela ostra debata; Plantan je zahteval, da naj se taka obveznica izda le v slovenščini, dr. Kušar pa je poudarjal, da se v občinskem svetu sliši že preveč nemščine. Hribar je bil proti takemu ostremu načinu, češ da bi bil Samassa užaljen in da je vsaka debata odveč, ker je Samassa naredil občini veliko uslugo. Ob tej priliki je Hribar znova poudaril: »Mi stojimo vedno strogo na stališču narodne enakopravnosti in pozabiti

ni, da sem prav jaz vpeljal od l. 1896 dalje na magistratu skoraj izključno slovensko uradovanje«. Ko je bil pri glasovanju z 11:8 glasovom sprejet Hribarjev predlog za podpis nemškega reverza, je dr. Kušar vložil protest in obdolžil Samasso koristolovstva, češ on že ve, zakaj je podaril parcelo, čemur je Hribar ostro ugovarjal in imenoval Samasso »plemenitega meščana«, ki ni noben koristolovec. V isti seji se je ob neki sporni zadevi med E. C. Mayerjem in J. Plantanom znova oglašil dr. Kušar, češ da je poročilo o tej zadevi »nekak mixtum compositum slovenskih in nemških vlog«, ter predlagal, da se v bodoče poskrbijo za občinski svet izključno slovenska poročila. Občinski svet ljubljanski ni dolžan poslušati nemške vloge, zato naj se razprava o tej zadevi odgodi vse dotlej, da bo možno poročati o njej samo slovenski. Nato se je oglašil Hribar in izjavil, da je bil referat slovenski, priziv (Mayerjev) pa nemški. Če bi se vse vloge prevajale, bi bil potreben poseben uradnik, toda včasih je težko podati vse nianse, ki so v originalu. Če pa predlagatelj zahteva, da se mu priziv posloveni, se to lahko zgodi takoj, če predlogu pritrdi občinski svet. Dr. Kušar je nato izjavil, da zahteva zase slovenski prevod, toda pri glasovanju njegov predlog ni bil sprejet.¹⁰⁶

Za dr. Tavčarjevega županovanja ni prišlo glede slovenščine do kakih razprav v občinskem svetu. Slovensko uradovanje, ki ga je Hribar dokončno vpeljal, je dobro funkcioniralo. Ko so kasneje Nemci zopet dobili svoje zastopnike v mestnem svetu, je na seji 6. marca 1913 ob debati o novi službeni pragmatiki za magistratne uradnike v imenu nemških občinskih svetnikov Pammer predlagal k čl. 1 dostavek pod točko 6., da mora biti vsak mestni uradnik več obeh deželnih jezikov. Pri glasovanju je bil ta predlog odklonjen.¹⁰⁷ Nato so nemški občinski svetniki dr. Ambrositsch in tovariši vložili zoper ta sklep pritožbo pri deželnem predsedstvu, ki jo je pa zavrnilo.¹⁰⁸ Za mestnega uradnika je torej zadostovalo znanje slovenščine.

Med prvo svetovno vojno so druga usodnejša vprašanja nekako odrinila to temo iz razprav občinskega sveta. Zadeva z uličnimi tablicami je mirovala, verjetno se nikomur ni zdelo preveč oportuno, da bi jo sprožil v tej dobi, ko ni bilo preveč varno kazati svojo slovensko narodno zavest.¹⁰⁹

Zmaga zaveznikov in propad Avstro-Ogrske sta dokončno rešila tudi še vsa nerešena jezikovna vprašanja. Na seji dne

29. oktobra 1918, ko je občinski svet priznal Jugoslavijo in Narodno vijeće v Zagrebu kot vrhovno oblast, je župan dr. Tavčar sporočil tudi sledeče: »Ex praesidio in via facti sem odločil, da je odslej naprej na mestnem magistratu izključni uradni jezik slovenski ter se bo odslej nadalje dopisovalo z vsemi uradi in oblastvi, torej tudi z vojaškimi le slovensko.« To sporočilo je bilo sprejeto z odobravanjem.¹¹⁰

OPOMBE

Vse citirane arhivarije so, če ni drugače navedeno, iz Mestnega arhiva v Ljubljani.

1. J. Mal, *Zgodovina slov. naroda*, str. 661. — 2. *Ibid.*, str. 745, 782–5. — 3. *Ibid.*, str. 789. — 4. *Ibid.*, 790. — 5. Fischel, *Materialien zur Sprachenfrage in Österreich*, 325 in 324; Mal, o. d., str. 795. — 6. Mal, o. d., str. 797–799. — 7. *Ibid.*, str. 889. — 8. Cod III/2–1851, fol. 21.59; Mal, o. d., str. 807. — 9. Reg I/527, 9, brez štev. — 10. I. Hribar, *Moji spomini I*, str. 277. — 11. Reg I/499, 1, št. 1916. — 12. Reg I/527, 9, št. 3.506/1848. — 13. *Prijatelj*, Slovenska kulturno-politična in slovsvena zgodovina 1848–1895, I. knjiga, str. 61–62. — 14. Mestni arhiv, fasc. Zadeve mestnega sveta 1851 in 1852. — 15. *Prijatelj*, o. d., str. 75. — 16. Cod III/1–1850, fol. 32. — 17. Reg. II/16–II/2, št. 17/1861. — 18. Cod III/2–1851, fol. 55–4. — 19. F. Škerl, *Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860–1869*. Ljubljana 1938, str. 5. — 20. *Magistratica acta*, fasc. 20. — 21. Cod III/11–1860, fol. 35–35'; Škerl, o. d., str. 4. — 22. Cod III/12–1861, fol. 49; Škerl, o. d., str. 12. — 23. Cod III/12–1861, fol. 59. — 24. *Ibid.*, fol. 60; Škerl, o. d., str. 12. — 25. Škerl, o. d., str. 12. — 26. *Magistratica acta*, fasc. 20 d. — 27. Škerl, om. d., stran 15–5. — 28. *Ibid.*, str. 40. — 29. Cod III/16–1865, fol. 24'–25'. — 30. Reg I/652–4; Škerl, o. d., str. 41. — 31. Reg II/16–II/2, št. 1/1865. — 32. Cod III/16–1865, fol. 84. — 33. *Ibid.*, fol. 130'.

— 34. Škerl, o. d., str. 41. — 35. Cod III/17–1866, fol. 62–62'; Škerl, o. d., str. 41. — 36. Cod III/17–1866, fol. 124–124'. — 37. Cod III/18–1867, fol. 42–45. — 38. *Ibid.*, fol. 5. — 39. *Ibid.*, fol. 35'. — 40. Škerl, o. d., str. 41. — 41. *Ibid.*, str. 62–3. — 42. Cod III/22–1871, fol. 2–2'. — 43. Cod III/26–1875, fol. 51'–52. — 44. Cod III/27–1876, fol. 91. — 45. *Ibid.*, fol. 105'–105'. — 46. Cod III/31–1880, fol. 56'. — 47. Cod III/32–1881, fol. 59'–40. — 48. Mal, o. d., str. 797. — 49. Hribar, o. d., str. 95. — 50. *Magistratica acta*, fasc. 20. — 51. Gestrin-Melik, *Slovenska zgodovina 1813–1914*, str. 107; Hribar, o. d., str. 94–98. — 52. Cod III/35–1882, fol. 53. — 53. *Ibid.*, fol. 60'–61. — 54. Hribar, o. d., str. 134. — 55. Cod III/35–1882, fol. 71. — 56. *Ibid.*, fol. 74. — 57. *Ibid.*, fol. 95'. — 58. Cod III/34–1883, fol. 95–95'. — 59. Reg I/888–V/2, 8550/1882. — 60. Cod III/35–1882, fol. 135'–137; Reg I/888–V/2, št. 8550/1882. — 61. Reg I/888–V/2, št. 8550/1882. — 62. *Slov. Narod* od 30. maja 1882, štev. 422. — 63. Laibacher Wochenblatt od 3. junija 1882, štev. 94. — 64. Cod III/34–1883, fol. 26; Reg I/888–V/2, št. 8550/1882. — 65. Reg I/888–V/2, št. 8550/1882. — 66. Zbirka delovodnikov in indeksov v MALJ. — 67. Cod III/35–1884, fol. 3. — 68. *Ibid.*, fol. 54–55'. — 69. Cod III/38–1887, fol. 116'. — 70. Reg II/17–II/2, št. 151/900. — 71. Cod III/37–1886, fol. 40–41'. — 72. Cod III/44–1894, fol. 109'–116'. — 73. Hribar, o. d., str. 275–278. — 74. Osnutek v Reg II/15–II/1, št. 465/1896'. — 75. Reg II/17–II/2, št. 72/1896. — 76. Gl. opombo 92. — 77. Reg II/17–II/2, št. 89/1899. — 78. Hribar, o. d., str. 276. — 79. *Ibid.*, str. 282. — 80. Mal, o. d., str. 1102, 1109. — 81. Cod III/63–1905, fol. 455–455'. — 82. Cod III/64–1906, fol. 272'–3. — 83. Cod III/66–1908, fol. 293'–4. — 84. Cod III/67–1909, fol. 62–65'. — 85. Cod III/62–1904, fol. 318'–319. — 86. Cod III/65–1907, fol. 167'–168. — 87. Fischel, *Das österr. Sprachenrecht*, str. 215–216. — 88. Cod III/51/2–1898, fol. 81'–85'. — 89. Cod III/61–1903, fol. 388. — 90. Cod III/66–1908, fol. 39'–41'. — 91. *Ibid.*, fol. 187. — 92. Cod III/59–1902, fol. 195'–196. — 93. Hribar, o. d., str. 285. — 94. Cod III/65–1907, fol. 150'–153. — 95. Cod III/64–1906, fol. 258. — 96. Cod III/62–1904, fol. 86. — 97. *Ibid.*, fol. 343'–345'. — 98. Cod III/67–1909, fol. 351'. — 99. Cod III/64–1906, fol. 11–11'; Hribar, o. d., str. 281–2. — 100. Hribar, o. d., str. 284. — 101. Cod III/65–1907, fol. 117'–122. — 102. *Ibid.*, fol. 141–3. — 103. *Ibid.*, fol. 185'. — 104. Cod III/66–1908, fol. 239'. — 105. Cod III/67–1909, fol. 201'–202. — 106. Cod III/62–1904, fol. 235–238, 241'–245. — 107. Cod III/74–1913, fol. 52. — 108. *Ibid.*, fol. 265'. — 109. Mal, o. d., str. 1412. — 110. Cod III/76–1918, fol. 155'.

KROG ATTEMISOVIH FRESKANTOV

DR. FRAN SIJANEC

V baročnem slikarstvu štajerskega dela severovzhodne Slovenije zavzemajo slikarji stenskega dekoracijskega slikarstva XVIII. stoletja kar najbolj vidno mesto. V razporeditvi krajevnih šol in umetnostnih hotenj tega področja izstopajo bolj otipljivo naslednje umetniške skupine: 1. Slovenjgraška slikarska delavnica Franca Mihaela Straussa (1674–1740) in njegovega sina Janeza Andreja Straussa (1721–1785); izdelovala je v prvi vrsti oltarne podobe in je bila najpomembnejše domače slikarsko središče (podobno Metzingerjevi popularni vlogi na Kranjskem). 2. Krog prehodno in sporiadično delujočih tujcev, večinoma iz graškega umetnostnega območja (n. pr. Janez Krizostom Vogl, † 1748 v Gradcu, sicer učence latinske šole v Rušah, Filip Karel Laubmann, Jožef Adam Mölk, Jožef Göbler, Matija Schiffer, † 1827 v Gradcu, Lorenzo Lauriagi, iz Sp. Avstrije Martin Johann Kremser-Schmidt, 1718–1801 in dr.). 3. Krog kranjskih slikarjev iz ljubljanskega umetnostnega središča (Valentin Metzinger, 1699 do 1759, Franc Jelovšek, 1700–1764, Fortu-

nat Bergant, 1721–1796). 4. Krog freskantov, delujočih na Attemsovih dvorcih (v Slovenski Bistrici, Brežicah, Dornavi, na Siatenbergu v Makolah; doslej po imenu ugotovljena samo Franc Ignac Flurer, † 1742 v Gradcu, in Joannecky). 5. Krog cerkvenih freskantov pavlinske smeri v šmarnsko-rogaškem in obsotelskem obmejnem ozemlju, n. pr. v Olimju, v Rogatcu, pri Mariji na Pesku, v Zagorju pri Pilštajnu (s središčem v hrvaški Lepoglavi, kjer je glavni predstavnik te šole pavlinski redovnik Ivan Ranger). 6. Skupina cerkvenih freskantov del nedovoljno pojasnjene pripadnosti in hipotetične medsebojne povezanosti (n. pr. freske v Kamnici, kjer se ugotavlja za eno izmed izvršenih del račun do pred kratkim neznanega slikarja Rafa in se zavrača Brollova domneva o Gessorjevem avtorstvu, druge od J. Brolla Gottfriedu Gessorju pripisane slikarije v Kojnicah, pri Sv. Jakobu v Galiciji v Savinjski dolini, kjer je ugotovljen Josip Schifferl, v Petrovčah, pri Sv. Roku pri Šmarju, pri Sv. Petru pri Mariboru; svodne freske